

DR. MOLNÁR JÁNOS

Baja

Heller Richárd, az iskolaalapító igazgató

Az 1867-es kiegyezés új távlatokat, nagy lehetőségeket ajánlott a magyar társadalomnak. Ezek között egyik – s igen jelentős – a közoktatás fejlesztése, a népoktatás ügye volt. Az ún. „második” Eötvös-féle népiskolai közoktatási törvény más-más tennivalóra biztatta, illetve készítette a magyar népnevelés híveit.

Mást tettek a falvak és tanyás területek tisztségviselői, tanítói, s mást a polgárosodást elősegítő és azt gyorsítani akaró városok törvényhatóságai és pedagógusai.

Bács-Bodrog megye egyik kiemelkedően fontos települése az 1880-as években Baja városa.

A kézműiparban és a kereskedelemben érdekelték, itt dolgozók száma megnövekedett a nagyobb városok, pl. Szabadka azonos foglalkozású népességét. Ugyanakkor a város vonzókörzetében levő községek lakói – magyarok, németek, bunyevácok – gyermekeik oktatására nagyobb hangsúlyt helyeztek, hisz életfeltételeik valamelyest jobbak a magyar „átlagnál”, életcéljaik is inkább előretekintők, semmint a meglévő megtartására irányulók.

Mind a város törvényhatósága, mind az iskolákat szervező tanárok abba az irányba kívánták terelni a helyi tanügyet, hogy az a 4 osztályos elemi népiskolára épülve adjon lehetőséget egy alaposabb általános műveltség megszerzésére, illetve a „középosztály” gyermekeinek az élet gyakorlatiasabb felkészítésére.

Az 1868. évi XXXVIII. tc. szelleme s a helyi igények együttes hatására indul meg a szervezés Baján az 1880-as évek elején egy új iskola létrehozására.

Az 1868-as népiskolai törvény „C. Polgáriskolák” fejezete 67. §-a írta elő, hogy „Nagyobb községek, melyeknek anyagi ereje engedi, kötelesek felső népiskola helyett polgári iskolákat állítani és tartani fenn, a Község lakosai számára, felekezeti különbség nélkül.”

Ezt a 6 osztályos iskolatípust – kereskedelmi és iparos tanoncoktatással egybekötve – célozták meg Baján. Kormánytámogatás hiányában előbb szervezték meg az alsófokú kereskedelmi és ipari tanoncsiskolát, majd ehhez csatlakoztatták a polgári iskolai osztályt, s néhány évi átmenet után az 1888/89-es tanévvel vált tisztán polgári fiúiskolává az intézet. Az 1882–83-as tanévvel beindult iskola jogutódja a mai Központi Általános Iskola közel 700 diákkal, akik méltó módon emlékeznek meg a most folyó 110. tanévvel a kezdetekről s az elmúlt évszázadról.

1882. december 21-ével nevezte ki a törvényhatósági bizottsága Heller Richárd középiskolára képesített okleveles tanárt igazgatónak – aki 41 éven keresztül – 1923-ban történt nyugállományba vonulásáig vezette, szervezte az iskolát.

Az évezredforduló embere miért is tartja fontosnak, hogy megemlékezzen róla? Mit tett, hogy a poros könyvtári és levéltári lapokat érdeklődéssel forgatja a kutató?

Már az is érdeklődésre tarthat számot, hogy az osztrák birodalom fővárosában, Bécsben született 1859. február 5-én, de az elemi iskoláit a Lajtán innen, Győrben végezte, míg a 8 osztályos gimnáziumot Baján fejezte be sikeresen.

S ekkor újra nyugatra megy. A berlini egyetem bölcsész karán matematika és természettan előadásokat hallgat. Ahhoz, hogy taníthasson, tanári vizsgálatot kell tennie,

aminek viszont már Budapesten 1879-ben tesz eleget. Néhány évi nevelősködés után 1882-ben állítják ki a tanári oklevelét, s érkezik vissza ismét Bajára. Ekkor kapcsolódik be a város oktatásszervezésébe, s vállalja, hogy megvalósít a polgárosodó város gyermekei számára egy gyakorlatias képzést nyújtó iskolát.

Az alsófokú kereskedelmi- és iparos tanonciskola létrehozásával együtt szervezi a polgári iskolát is. A város vezetése a fiatal tanárnak – 23 éves – igen nagy bizalmat szavaz, amikor az iskola igazgatói feladataival bízta meg. Az épület, ahol a tanítás folyik, a valamikori bajai „zsandár laktanya”. Szűk, poros, agyonzsúfolt. A nehézségek nem riasztják vissza. Az sem, hogy a minisztérium nem járul hozzá, hogy az alsófokú kereskedelmi iskola mindennapos polgári iskola, illetve középfokú kereskedelmi iskolaként működjön. Vállalja az átmenet minden veszélyét, bizonytalanságát, a nagyon valószínűsíthető kudarcot. Olyan tanterv szerint tanít kollégájával, amely egyfelől a polgári iskola tantervére épül, de figyelemmel van a kereskedelmi-iparostanonc képzés tananyagára is. Kitartásának, következetességének meglesz a gyümölcse, mert végre az 1888/89-es tanévvel megszűnik az iskola „vegyes” profilja – elindul a sok sikerrel kecsegtető tisztán polgári fiúiskola. Nem panaszkodik a mostoha tárgyi körülményekre. Fegyelmet tart az iskolában. Színvonalas oktatásra biztatja kollégáit. Példát mutat abban, hogy a mindennapok „robotja” mellett miként lehet tudományos-kutató munkát végezni, előadásokat tartani, publikálni.

Cikkei jelennek meg a helyi lapokban. Rendszeresen ír a Természettudományi Közlönyben. 1894-ben hoz a folyóirat tőle tanulmányt „A szem optikai méretei” címmel. Majd újabb és újabb írások jelennek meg tollából, pl. „A hanghullámokban keletkező hőről”, „Ismertetés a Neumann-féle inductióelméletéről”. Egy alföldön élő szerzőtől ritkaságnak számít „A barlangok keletkezéséről és életéről” című cikk. Színes érdeklődését mutatják az alábbi írások: „A Clark-féle normális elem”, vagy „A fotográfia két új módjáról”.

Meghívták különböző tudományos tanácskozásokra is. 1897. augusztus 23–25-ig Trencsénben rendezték meg a magyar orvosok és természetvizsgálók országos tanácskozását. Erre nemcsak meghívást kap, de felkérlik egy előadás megtartására is. Előadásának címe: „A német birodalom physika-technikai intézet működéséről”. Tudományos munkásságát ismeri el a szakma azzal is, hogy tagjai sorába felveszi a Királyi Magyar Természettudományos Társulat, illetve a „Matematikai és Physika Társaság”.

A létszámában gyarapodó polgári fiúiskola irányításának munkálatai mellett elemző írások közzétételével járul hozzá a helyi és az országos közoktatás problémáinak megoldásához. A „Közoktatási Szemle” több tanügyet érintő cikkét közli. Bács-Bodrog megyei tanítóegyesület szabadkai közgyűlésén – 1898. augusztus 28–29. – előadást tart „A polgári iskola reformja” címmel. A polgári iskola jövőjét így látja: „...terjesztője lesz a műveltségnek, ápolója a nemzeti szellemnek, munkás része minden humánus törekvésnek”.

A századfordulóra tagja a Magyar Pedagógiai Társaságnak. Élénk érdeklődéssel figyelte a honfoglalás ezeréves évfordulójára készülő országot. Iskolájában mind a tanárok, mind a tanulók dolgozatokkal, tárgyi alkotásokkal készültek a milleniumra. Ő maga egy „Világórát” készített, amelyet – kollégái és diákjai munkáival együtt – a fővárosban kiállításon mutattak be. Az iskola a milleniumi kiállításon nyújtott színvonalas szerepléséért elismerő oklevelet kapott, amelynek indoklásában az igazgató személyes szerepét külön is kiemelték. Az oklevél átvételekor mondott köszönő szavai közelebb hozzák hozzánk hajdan élt kollégánk emberi mivoltát: „Midőn a jury nekem az elismerő oklevelet megítélte, bizonyára nem az ismeretkör szélességét, nem a pedagógiai tudás mélységét, nem a vezető körületekintő lélkének éberségét méltatta bennem, – mert jól tudom, hogy ezen erények egyikével sem dicsekedhetem –, hanem talán azt

a ragaszkodást, mellyel ezen intézet iránt viseltetem, azt a munkát, mellyel másfél évtizeden át a város tanügyét szolgálni igyekeztem.” A szerény megnyilatkozás mögött hatalmas munka húzódik meg. Ezek sorában kiemelkedően fontosak azok az iskolai kirándulások, amelyeket szervezett, vezetett a Duna medencéjének minden fontos vidékére. Ide elsősorban azok a tanulók jutottak el, akiket a családjuk – szerény anyagi adottságaik miatt – nem vihettek volna el. Számukra iskolai és önkormányzati segélyeket szerzett. A jobb módú tanulók önköltségen vettek részt ezeken az utakon. Így jutott el több mint félszáz tanuló Budapestre, a milleneumi rendezvényekre, majd a következő években az Al-Dunára – hajóval – Fiumébe a tengerhez, a Kárpátokba stb.

Szervezőmunkája eredményeként ezeken a helyeken mindig volt egy-egy Bajáról elszármazott, aki kalauzolta a csoportot, illetve üzemeket, gazdaságokat, múzeumokat mutattak be a kirándulóknak. A városi tanács dísztermében 1899. december 22-én nagyszabású ünnepélyre kap meghívást Heller Richárd. A megye főispánja kitüntetés nyújt át számára. Az alábbiakban bemutatjuk a kitüntetés szövegét:

„Személyem körüli magyar miniszterem előterjesztése folytán Heller Richárd bajai polgári iskolai igazgatónak, a tanügy terén szerzett érdemei elismerésül az arany érdemkeresztet adományozom.
Kelt Bécsben 1899. évi november hó 26-án.

Ferencz József s.k.
Szél Kálmán s.k.”

A kitüntetés átvételekor meleg szavakkal mond köszönetet az elismeréséért. Arra is lehetőséget kapott, hogy ezt a köszönetet élő szóval is elmondja Bécsben 1900. május 21-én. Erről így számolt be környezetének: „... a legmagasabb trón zsámolyánál tolmácsoltam legalázatosabb köszönetemet, legmélyebb alattvalói hódolatomat és hűségemet.”

Az elismerés újabb lendületet ad igazgatónknak. Mind többször kér, kezdeményez a hatóságoknál új – céljának megfelelő – iskolaépület megépítésére. A város vezetése megértő gondoskodása nyomán 1905-ben döntött a törvényhatósági bizottság arról, hogy az ún. „Vojnics-féle ház telkén” épüljön meg egy emeletes iskola a polgári fiúiskola, illetve a belvárosi elemi iskola céljára. Az építés és felszerelés biztosítására 131 ezer korona összeget szavazott meg a testület.

Az 1905/06-os tanév végén az agyonhasznált „zsandár laktánya” hirdetőtábláján megjelent egy a tanulók, szülők, tanárok számára sokat mondó felhívás:

„A polgári iskola a szünetben új épületébe (Deák Ferenc és Szt. Antal utca sarkán) költözik át.
Baján, 1906. június 28-án

Heller Richárd
igazgató”

A minden szempontból korszerű iskola – megfelelő számú és nagyságú tantermek, szer-tárok, tornaterem – jó feltételeket nyújtott a tanításhoz, a tanuláshoz egyaránt. Érdemes idézni a tantestület pedagógiai programjából, amely az egyik tanévvég értékeléseként fogalmazódott meg. „Tanításának fő elve volt: Isten félelme és jó erkölcs, a törvények tisztelete, az ősök hagyományainak megbecsülése, az édes haza és nyelvének szeretete, aztán munka, folytonos becsületes munka hivatásunk terén, ezek a kötelességek teszik a magyar hazafiság egyszerű, de fenséges törvényét.”

Az első világhégés nem múlik el nyomtalanul az iskola és lakói életében. Az igazgató ekkor is kézben tudja tartani az intézményt. A legnehezebb években is gyarapodik, s az 1916/17-es tanévben befejeződik az osztályok párhuzamosítása. A háborúba bevonult tanárokat az itthonmaradottak helyettesítik, gyakran minden tértítés nélkül. Az iskolát a hadsereg átveszi, és hadikórháznak rendezi be. A tanulócsoportokat a volt zsidó iskolában, illetve bérelt épületben helyezik el, s ezekben folyik az oktatás.

A háború sajátos és helyi következménye, hogy a várost – a környező településekkel együtt – szerb katonaság szállja meg. Ez a megszállás 1918. november 13-tól 1921.

augusztus 20-ig tartott. Ezen idő alatt is működött az iskola, tanítottak különböző épületekben. A szerbek kivonulása után az igazgató újra szervezhetette az iskolát. A be rendezéseket be kellett gyűjteni, át kellett vezetni a tanulókat, a testületet egy békésebb világba. Ezt a nem könnyű feladatot is sikeresen oldották meg. A sokat tapasztalt igazgató több városi testületben fejthette ki véleményét, javasolhatott az oktatás jobbítására. Tagja volt – az 1889. szeptember 20-án megalakult – polgári iskolaszékeknek, a város törvényhatósági bizottságának, a római katolikus iskolaszékeknek.

Egy teljes élet munkássága zárult le 1923 nyarán, amikor is nyugállományba került. 1930. június 11-én halt meg. Haláláról az iskola tanulóifjúsága, tanári kara, a város közvéleménye is megemlékezett.

FELHASZNÁLT FORRÁS ÉS IRODALOM JEGYZÉKE

- [1] Az 1868. évi XXXVIII. Törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában. Magyar Törvénytár.
- [2] Baja városi polgári fiúiskola és a vele kapcsolatos alsófokú kereskedelmi és Ipariskola Értesítője az 1888–89. (VII.) tanévről.
- [3] Polgári fiúiskola Értesítője az 1891–92. (X.) tanévről.
- [4] Ua. az 1895–96. (XIV.) tanévről.
- [5] Ua. az 1899–1900. (XVII.) tanévről.
- [6] Ua. az 1903–04. (XXI.) tanévről.
- [7] Ua. az 1915–16. (XXXIII.) tanévről.
- [8] Ua. az 1924–25. (XLII.) tanévről.
- [9] *Győri Vilmos*: A polgáriskola gondolatának kialakulása (1868-ig). Budapest Stephaneum Nyomda
- [10] *vitéz Sághegyi Lajos dr.*: A magyar polgári fiúiskola hatvan éves múltja. Budapest. Kiadja az Országos Polgári Iskolai Tanáregyesület 1929.

SZELE BARNA
Debrecen

A tanítók gyakorlati képzése a debreceni református kollégiumban a múlt század végén

Tanítóképzésünk nem egyik, hanem kulcskérdése a gyakorlati képzés, melynek legfontosabb színtere a gyakorlóiskola. Tanítói felelősségteljes, sokoldalú tevékenységükkel a képzés bázisát jelentik.

A pedagógiai gyakorlat igen jelentős motivációs tényező, hiszen a hallgató itt kap teret és lehetőséget a nevelési-oktatási feladatok és nevelési helyzetek önálló megoldására. A képzés során az ilyen jellegű feladatok támogatói az elméleti oktatásnak is.

A tanítók gyakorlati képzésének értékei, hagyományai a múltban gyökereznek.

A debreceni Református Kollégium a XVI. századtól kezdve gyakorolta tanítóképzési és küldési funkcióját. Szilvásújfalvi Anderkó Imre 1597-ből fennmaradt vezérkönyve, valamint az 1657. évi törvények bizonyítják, hogy nem felkészületlenül mentek ki a növendékek a rektóniákra. Anderkó Imre latin nyelvű könyve tanítói kézikönyvnek is tekinthető, amely segítséget nyújtott a tanulás megszervezéséhez, valamint az első olvasás és írás tanításához. Az 1657. évi törvények szerint a Kollégiumban magasabb életkorú tanulók alacsonyabb életkorú diákokat tanítottak. Ezek voltak a publikus